

Özgün Makale

Savaşa Maruz Kalanları Konu Edinen Resimli Kitapların Görsel Göstergebilimsel Yöntem Aracılığıyla Çözümlemesi: *Dönme Dolap* Örneği¹

Analysis Of Picture Books About Those Who Were Exposed to War By Visual Semiotic Method: *Ferris Wheel* Example

Aslı İGİT*

Öz

Görsel iletişim tasarımı olarak resimli kitaplar; hikâye ve resimlemeleriyle çocukların gelişim sürecini şekillendiren, dış dünyada olup bitenler hakkında bilgi edinip sorun ve çözümlerine yönelik fikir edinmesine aracı olan önemli kaynaklardır. Görsel kültürleşmenin başat unsurlarından biri olan resimli kitaplarda ele alınan ölüm, göç, savaş, boşanma, engellilik vb. zor konuların resimlemeleri; çocukların bahsi geçen kavramları soyuttan somuta çekmelerine, anlama ve anlamlandırmalarına aracı olmaktadır. Araştırma kapsamında amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüte dayalı örnekleme tekniği aracılığıyla zor/riskli konulardan biri olup savaşa maruz kalan kişileri konu edinen *Dönme Dolap* adlı resimli kitap seçilmiştir. Araştırmada savaşa ait izlerin, savaşa maruz kalan kişilerin nasıl resmedildiğinin, anlamın ve anlam katmanlarının nasıl oluşturulduğunun ortaya koyulması amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda veriler görsel göstergebilim yöntemi aracılığıyla incelenmiş ve çözümlenmiştir. Sonuç olarak hikâye ve resimlemeler aracılığıyla iki farklı coğrafi alanda iki farklı yaşamın olduğu ancak bu farklılıkların daha çok ortaklaştıkları ve benzeştikleri durumlar üzerinden buharlaştığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Göstergebilim, Görsel İletişim, Resimli Kitap, Savaş, Göç.

Abstract

As a visual communication design, picture books are important sources that shape the development process of children with their stories and illustrations. Illustrations of difficult subjects such as death, migration, war, divorce, disability, etc., discussed in illustrated books, which

¹ Makale başvuru tarihi: 20.08.2022. Makale kabul tarihi: 30.09.2022.

* Dr. Öğr. Üyesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, asli.igit@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3332-3781.

are the dominant elements of visual acculturation, allow children to draw the aforementioned concepts from the abstract to the concrete and mediate their understanding and interpretation. Within the scope of the research, an illustrated book called 'Ferris Wheel,' which deals with people exposed to war as one of the difficult subjects, is selected through criterion-based sampling technique from purposeful sampling methods. The research aims to reveal how the traces of the war and the people who are exposed to the war are depicted and how the meaning and layers of meaning are created. In line with the purpose, the data is examined and analyzed by means of the visual semiotics method. In conclusion, through the stories and illustrations, it can be said that there are two different lives in two different geographical areas, but these differences evaporate through the situations they share and resemble.

Keywords: Visual Communication, Visual Semiotics, Picture Book, War, Migration.

Giris

Görsel kültürün önemli paydasını oluşturan görsel iletişim tasarımları ve bunun bir örneği olarak resimli kitaplar, çocukların görsel algılarını geliştirme, edinme ve öğrenme yönündeki ilk kaynaklarını oluşturmakta; çocuğun bebeklik döneminden başlayarak diğer gelişim evreleri boyunca dış dünyayı algılayıp olup bitenleri anlamlandırma ve nesnel bir gözle izleyebilme, diğer insanlar arasında kendine yer açabilme, kendine ait duygularını tanıyabilme ve bu duyguları adlandırıp kontrol edebilmeyi öğrenme, duygularına karşı alabileceği duygu, tutum ya da davranışları alımlayabilme, kendi ve başkalarının düşünme süreçlerini izleyebilme, sabır gösterebilme, hayatını kolaylaştıracak toplumsal kuralları anlamlandırabilme ve özgecil olabilme gibi kişiliğini besleyebilecek birçok hayati rolü yerine getirmektedir (Erdoğan, 2019, s.104).

Resimli kitapları farklı çeperde irdeleyen pek çok çalışma mevcuttur. Bunlardan en yaygın ve baskın olanları resimli kitapları eğitim odaklı ele alan, sosyalleşme ve dil gelişimi üzerine odaklanan, sanat tarihinin bir nesnesi olarak ele alıp tasarım ve teknik gibi konuları inceleyen ya da edebi bir yaklaşımla tema, konu, ideoloji, cinsiyet yapıları vb. kurguların nasıl ele alındığını ve ne anlam ifade ettiğini tartışıp (Nikolajeva ve Scott, 2001) "çocukların gerçek ve günlük yaşantılarına uygun düşmeyen, onların kavrayış ve hayal güçlerini aşan konularda yazılan eserlerin çocukların pek az ilgisini çekeceği, hatta bazen hiç çekmeyeceği" (Oğuzkan, 2001, s. 368) düşüncesini savlayan araştırmacıların çalışmalarıdır. Öte yandan eğitimi odağına almayıp resimli kitapları tamamen sanat nesnesi olarak ele alan; resim-metin ilişkisine, ritmine, bütüncüllüğüne odaklanan ya da ölüm, boşanma, şiddet vb. zor konuların, durumların, hayatın içinde yer aldığı ve bunların çocuklara çocuğa görelilik, çocuk gerçekliği ilkeleri göz önünde bulundurularak aktarılabilirliğini savlayan araştırmacılar da mevcuttur. "Yurtdışı literatürü tarandığında 1970'li yıllarda sorun odaklı çocuk edebiyatı kapsamında değerlendirilebilecek akademik çalışmaların ölüm, boşanma, çok kültürlülük, engellilik, şiddet ve akran zorbalığı konuları etrafında toplandığı görülmektedir. Bu çalışmaların çoğunluğu çocuk kitaplarını, sorunları çözmeye bir araç olarak kullanmayı önermektedir." (Yılmaz ve Yakar, 2018, s. 33). Bulut'a (2018) göre "sorun odaklı ya da duyarlı konular olarak adlandırılan durumlar, gerçek yaşamda karşılaşılan ve insanları duygusal ya da fiziksel olarak olumsuz etkileyecek olaylardır ve bunları ele alan öyküler yalnızca yetişkinlerin değil, çocukların da gerçekliklerini yansıtmaktadır" (s. 387). Ancak zor konular söz konusu olduğunda, yazılı ya da görsel içerikler üretilir ve iletilirken genellikle çocuk gelişim dönemleri, çocuğa görelilik, çocuk gerçekliği gibi başat çatı kavramlar özelinde hazırlanmaktadır.

Son yıllarda ülkemizde yayımlanan resimli kitaplarda savaş, göç, göçe bağlı asimilasyon, mültecilik gibi konular ele alınmış olduğu görülmektedir. Bahsi geçen konuların işlenmesi, ülkemize savaş nedeniyle göç etmiş kişilere yönelik “empati, hoşgörü, anlayış, adalet, insanlarına saygı, şefkat, çatışma çözümü gibi duyarlıkların öğretimi açısından fırsat sunar” (Dolan, 2014, s. 95). Bu duyarlıkların öğretimi, Türkiye Cumhuriyeti Göç İdaresi Başkanlığının 04.08.2022 tarihli resmi verilerine göre ülkemizde geçici koruma² kapsamında 3.650.430 kişi yaşamakta (Geçici Koruma, 2022) olması nedeniyle elzemdir. Türkiye’deki pek çok ilin nüfusundan fazla olan bu sayı temel alınacak olunursa, Türkiyeli çocuk ya da yetişkin bir bireyin savaş ve göç olguları hakkında bilgi edinmesi, savaşa maruz kalan kişileri ve mevcut hallerini anlaması bakımından önemlidir.

Bu araştırma kapsamında zor konulardan “savaşa maruz kalan bireyler”i işleyen bir resimli kitap olan *Dönme Dolap* incelemeye alınmıştır. Araştırmada savaş, savaşa maruz kalma ve zorunlu yer değiştirme gibi çatı kavramlara ait anlamların nasıl ve ne şekilde oluşturulduğunun; savaşa maruz kalan kişilerin nasıl resmedildiğinin ve mevcut durumlarının nasıl aktarıldığının ortaya koyulması amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda veriler, Grup Mü’nün görsel göstergebilim yöntemi aracılığıyla çözümlenmeye çalışılmıştır.

Görsel İletişim Tasarımı Olarak Resimli Kitaplar

Resimli kitaplar kavramının yazılışını İngilizcede picture-book gibi ayrık ya da picturebook gibi bitişik olarak görebilmek mümkündür. David Lewis (2001) bu kavramın picturebook olarak bitişik yazılmasını önermiş, böylece kavramın resimleme ve kelimelerin birleşmesiyle daha büyük bir anlam ileten çağdaş resimli kitapları işaret ettiğini ifade etmiştir. Nikolaeva da *resimli kitap (picturebook)* kavramını, hikâyede yaratılan anlamın kelimeler ve resimlemeler/imağların etkileşimi aracılığıyla oluşturulan özel bir kitap türü şeklinde tanımlamıştır (1997, s. 247). Lukens ve arkadaşları resimli kitap resimlemelerinin önemini ve gelişimini şu şekilde açıklar:

Randolph Caldecott, 1800’lü yılların sonuna doğru tümü renkli çift sayfa büyüklüğündeki illüstrasyonları ilk sergilediğinde, resimli kitaplarda sürekli değişim ve yenilik getiren bir süreci başlatmıştır. İlk defa 1938 yılında düzenlenmiş ve onun onuruna Amerikan resimli kitabına verilen Caldecott Madalyası Ödülü, çizimin gittikçe artan önemini kurumsallaştırmış; resimli kitapların, çocukların okuryazarlık öğrenimindeki eşsiz rolüne destek vermiştir. Hem yetişkinlere hem de ayrı okur grupları olarak hitap eden resimli kitaplar, her türde yenilikler yaratmayı, okurlara yeni üsluplar, tasarımlar ve tercihler sunmayı sürdürmektedir. (Lukens vd.,2018, s. 47).

Resimli kitaplar biçimsel, içeriksel ve resimleme unsurları üzerinden görsel iletişim tasarımı alanına dâhil olmaktadır. Genelde okul öncesi dönem, özelde ise 0-3, 3-6, 6-8³ yaş aralığında olan çocuklara yönelik hazırlanan resimli kitaplar biçim, içerik ve resimleme açısından çocuğun bilişsel, duyuşsal ve davranışsal gelişim dönemlerine uygun olarak tasarlanmaktadır. Biçimsel özellikler iki alt başlıkta değerlendirilmektedir: Birincisi fiziksel özellikler, ikincisi ise tasarım (sayfa ve kapak). Fiziksel özellikler kitabın boyutu, şekli, ağırlığı, ciltleme tipi (yapıştırma, zımbalı/spiralli, katlama, dikişli), kâğıt özellikleri (dayanıklılık, gramaj, birinci/ikinci hamur, parlak/mat, dokulu/dokusuz), kapak özellikleri (kalın Bristol, laklı, selafonlu vs.) üzerinden farklılaşmaktadır. Tasarım başlığı altında sayfa tasarımında metin-resim ilişkisi ve oranı; kelime ve

² “Mevcut mevzuatımızda kanuni düzeyde yer almayan geçici koruma rejimi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun ‘Geçici Koruma’ başlıklı 91’inci maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır: Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir” (Göç İdaresi Başkanlığı, Geçici Koruma, 2022).

³ Verilen yaş aralıkları yayınevlerine ya da alanda çalışan araştırmacılara göre farklılık gösterebilmektedir.

satır arası espaslar; etkileşimlilik (*pop-up* ya da hareketli); ek materyal kullanımı (boya, kalem, yapıştırıcı, kesme vb.); tipografi kullanımı (font, punto) ve yerleşimi; sayfanın sağ/sol - alt/üst boşluğu ve yerleşimi; baskı kalitesi; ön ve arka kapak tasarımında görsel kullanımı (ilgi çekici mi? Başlık ve metin uyumu nasıl?); ön, iç ve arka kapakta kitap adı, yazar, çizer ve çevirmen, yayınevi ve basım yeri adı, yayın yılı, hedef yaş grubu; arka kapakta tanıtıcı yazı bilgisi değerlendirilmeye alınmakta, özellikle görsel kullanım ve başlık üzerinden tasarımlar farklılaşmaktadır. İçeriksel özellikler ise konu, tema, olay örgüsü, karakter tasarımı, kurgu, dil ve üslup, metin – resim ilişkisi/ iletişimi ve etkileşimi, çocuğa görelik gibi başlıklar üzerinden değişmektedir. Kısaca ve kabaca örnek vermek gerekirse, 0-3 yaş dönemi için hazırlanan resimli kitapların genellikle görsel algı gelişimine katkı sağlamak ve nesnelerin tanınması, numerik, alfabetik öğrenimi ya da ince motor gelişimini desteklemek amacıyla tasarlanmakta olduğunu söylemek mümkündür. Bu kitaplar büyük resimlemeler ve az sayıda yazılardan oluşan renkli ve parlak kitaplardır. 3-6, 3-8 yaş dönemindeki çocuklar için tasarlanmış resimli kitaplar, yüksek oranda resimlemeden oluşmakta olup belirli bir konusu, teması, olay örgüsü, mekân ve karakterleriyle kompoze edilmektedir. Hikâyelerin bilişsel ve duyuşsal uyaran olması adına ritimli, bir başka deyişle fonetik olarak oluşturulması; didaktik olmaması; çocuğun kendisinde var olan eksiklikleri/hataları ya da fark edemediği bir yönünü hikâye aracılığıyla keşfetmesi; olay örgüleri üzerinden farklı sorun ve çözümleri deneyimleyebilmesi önem arz etmektedir. Karakterlerin gündelik hayat pratikleri içinde var olabilecek; mükemmel olmayan, kusurlu, duyguları (öfke, sinirlilik, hırçınlık, sevinçli, neşeli, umutlu vb.) ve takıntıları olan biri şeklinde resimlenmesi, çocuğun kolaylıkla özdeşleşme sağlamasına ve işlenen konunun çocuk üzerinde daha etkili olmasına aracı olabilir. Buna ek olarak gereğinden fazla başkahraman olmaması, yan kahramanların ana kahraman çevresinde açık tanımlarla anlatılması, çocuğun karmaşık yapıları ve ilişkileri anlamlandırabilecek, yorumlayabilecek bir bilişe sahip olmaması dolayısıyla daha uygun olabilir (Yalçın ve Aytaş, 2016, s. 90). Biçim ve içerik unsuru dışında anlam oluşumuna ve onun doğru iletilmesine katkı sağlayan, aracılık eden bir diğer görsel iletişim öğesi ise resimlemedir. Hikâye ile eş değere sahip olan resimleme, çoğu zaman hikâyenin değerini yaratan, artırarak başat rol üstlenir.

Resimleme ve hikâye arasındaki ilişkinin beş farklı etkileşimi mevcuttur. Bunlardan ilki resimleme ve metnin simetrik olduğu kitaplardır. Bu kitaplarda metin resimlenir; resim ve metin aynı olay/olguları anlatır. Burada amaç metni görselleştirerek güçlendirmektir. İkincisi; metni açıklığa kavuşturan, metinde yer alan olay örgülerinin aydınlatılması için resimlemelere ihtiyaç duyan kitaplardır. Üçüncüsü; metni geliştirmek, zenginleştirmek ya da detaylandırmak için resimleme kullanılan kitaplardır. Bu kitaplarda temel anlatı metinde verilir ancak çizimler metne destek olacak daha fazla ayrıntı içererek metnin sınırlarını genişletir. Dördüncüsü; temel anlatıyı metnin verdiği, hikâyenin ayrıntılarını ise resimlemenin aktardığı kitaplardır. Beşincisi ise resimlemenin temel anlatıyı aktardığı, metnin ise hikâyenin ayrıntılarını verdiği kitaplardır (Golden, 1990, s. 105). Bu maddelere ek olarak, resimlemenin metinden yola çıkarak metnin çerperinde ve aynı zamanda ondan bağımsızlaşmış ek anlatıya olanak sunduğu, üst metin oluşturduğu kitapların var olduğunu da ifade etmek gerekir. Ayrıca metne ihtiyaç duymayan, salt olarak resimlemelerle anlatı kuran sessiz kitaplar da vardır. Toplumun farklı konumlarındaki her bir bireyin bu kitaplardan birbirinden farklı anlatılar çıkarması dolayısıyla sessiz kitapların en zengin anlatı yapısına sahip kitaplar olduğunu da eklemek gerekir.

Resimli Kitaplarda Resimleme

Resimli kitaplardaki resimleme okul öncesi dönemde olan çocuğun bilişsel, duyuşsal ve davranışsal gelişiminde, bireyselleşme ve toplumsallaşmasında, özdeşleşme sağlayıp öğrenme süre-

cini etkinleştirmesi ve hızlandırmasında aktif rol üstlenir. Bu dönem çocukları için hazırlanan resimli kitap resimlemelerinde estetik kaygı, iletişim ve etkileşim değeri ön plandadır. Sever'e (2015) göre sanatsal kaygı ile hazırlanmış olan resimli kitap resimlemeleri, çocukların gelişim sürecine şu şekilde önemli katkılar sunar:

- “Resimler, sessiz kitaplardan başlayarak çocukların belleklerinde nesne ve varlıkların görsel imgelerini oluşturur ve böylece kavramsal gelişimine katkı sağlar.
- İşitme, bakma, görme, imgeleme gibi duyu algılarının gelişmesine olanak sağlayan resimlemeler, çocukların soyut kavramları algılamalarını kolaylaştırır.
- Kitap dinleme ve okuma sürecinde, çocuğun birçok duyusuyla katılmasına aracı olur.
- Çocuğa hayal kurma, düşlem ve düşünme gücünü harekete geçirmek için olanak sağlar.
- Çocuğa, resmin duyu ve düşünceleri açıklamanın bir dili olduğuna, sanat dilinin de birden çok anlam içerebileceğine ilişkin ilk deneyimleri kazandırır.
- Resimlemeler üzerine yapılan konuşma ve yorumlar, çocukların konuşma ve dinleme becerilerini geliştirir.
- Çocukları okumaya özendirip yazıya dayalı metinlerle kuracakları iletişime hazırlar.
- Çocukların ‘Sanat nedir? Sanatçı kimdir?’ sorularına yanıt olabilecek somut örnekler sunar.
- Çocuğa yaşadığı çevreye, doğaya daha duyarlı bakabilmeyi öğretebilir” (s. 189).

Resimleme yapacak olan sanatçının veya çizerin üslubu, üstte yer alan maddelerin işlerliğine, hikâyenin etkin aktarılmasına, anlama ve anlamlandırmaya, iletişim ve özdeşleşmenin sağlanmasına aracılık eder. Örneğin, savaş gibi zor bir konunun resimlenmesinde eğlenceli, neşeli çizgileri olan, üslubu zor konular için uygun olmayan çizerlerle çalışmak hikâyenin, iletinin doğru aktarılmaması; çarpık iletilerin aktarılması anlamına gelebilir.⁴ Dolayısıyla sayısız teknik ve üslubun arasından hikâyeye uygun olan resimlemeyi yapacak çizeri bulmak, onunla hikâyeye üzerinde aynı dili konuşuyor olmak ve ortak kaygıları taşımak son derece önemlidir.

Resimli anlatımda çerçeve içine sığdırılan ya da çerçeve dışına taşan/taşırılan her bir imgenin ve rengin kullanımı iletişim ve etkileşimi etkilemektedir. Hikâyeye uygun olarak resimleme yapılması, kompoze edilmesi ve renklerin kullanılması okur ile kopukluk ya da çatışmanın olmaması ve amaç doğrultusunda kod açımının yapılması bakımından gereklidir. Bu gerekliliğin hassasiyeti, özellikle zor konuları içeren hikâyelerin resimlemelerinde artmakta, derinleşmektedir.

Resimli Kitaplarda Zor Konular; Savaş, Savaşa Maruz Kalmak

Literatüre travmatik ya da riskli olarak geçen zor konular; göç, savaş, boşanma, ölüm, ırkçılık, istismar gibi çocuğa aktarması güç olan olguları içerir. Şirin'e (2019) göre “her türlü ihmal; fiziki, ekonomik, cinsel ve duygusal istismar; boşanmış aile çocukları; engelli olma durumu; göç çocukları; savaş mağduru gibi güç koşullardaki çocuklar; aile içi iletişimsizlik; iletişim araçlarının etkileri; ırkçılık-ötekileştirme ve çevre sorunları, sorun odaklı çocuk edebiyatının konusu olabilir” (s. 88). Resimli kitapların “edebî duyuş kazandırma yanında bir başka işlevi de çocuğa hayata dair birtakım farkındalıklar kazandırmasıdır. Resimli kitaplarda temel amaç eğitmek olmasa da çocuğu hayatta karşılaşabileceği birtakım olay ve durumlara karşı hazırlamaktır” (Yakar vd., 2019, s. 56). Zor konuların resimli kitaplarda işlenmesi, çocuğa çocukluğu süresince karşılaşabileceği ölüm, boşanma gibi olguların resimli kitaplar aracılığıyla aktarılması, çocuğun ilgili olguyu kabullenmesini ve meşrulaştırmasını sağlayabilir. Bunun yanı sıra ilgili olgu karşı-

⁴ Bu noktada editör anahtar rol üstlenir. Editörün uzmanlığı, deneyimi, çocukların gelişim dönemleri ve gereksinimlerini iyi bilmesi, güncel olarak yerli ve yabancı resimli kitapları takip etmesi, hikâyeye ve resimlemeler özelinde analizler yapabilmesi, eleştirel düşünebilmesi gibi özellikleri, resimli kitabın alan içinde yer edinmesi ile yakından ilişkilidir.

sında çocuğa nasıl düşünmesi, hareket etmesi gerektiğiyle ilgili fikir verebilir, yol gösterebilir. Ancak zor konular söz konusu olduğunda, yazılı ya da görsel olarak üretilen içeriğin iletilmesi, aktarılması pek çok hassas aşamayı da beraberinde getirir. Bu aşamalardan biri ve en önemlisi yazar, çizer, uzman (çocuk gelişimi uzmanı, iletişim uzmanı, pedagog, psikiyatr) ve editör işbirliği içerisinde gerçekleşmesi ve sürecin sonlanana kadar yürütülmesidir. Bahsi geçen iş birliği, 0-6 yaş dönemindeki çocuğun gelişim sürecinin sonraki yıllarında inşa edeceği kişiler arası ve toplumsal iletişim, etkileşim biçimlerini şekillendirmekte ve bu dönemde edindiği tüm deneyim, bilgi edimlerinin kişilik gelişiminin referansı olduğu dolayısıyla vazgeçilemezdir, elzemdir. Resimli kitabın biçimsel, içeriksel ve resimlemelerinin ilgili uzmanlar tarafından çocuk gerçekliği, çocuğa görelilik kavramları çerperinde değerlendirmesi; geri bildirimlerin yazar, çizer ve editör tarafından gözden geçirilmesi; uzlaşma sağlanamaması ya da gerekli görülmesi halinde başka uzmanların görüşüne başvurularak yeniden revize edilmesi, hazırlanması bir diğer önemli aşamayı oluşturur.

Çalışmada savaş nedeniyle yaşamını sürdürebileceği güvenli, savaşın olmadığı bir başka coğrafi alana gitmek zorunda kalan kişiler, savaşa maruz kalan olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama mülteci⁵, geçici koruma kapsamındaki kişiler, göçmen ya da sığınmacı⁶ kavramlarına ait tanımlamaların yetersiz olması, savaş dolayısıyla yer değiştirmek zorunda kalan kişileri işaret edecek başka bir kavrama ihtiyaç duyulması dolayısıyla ortaya koyulmuştur. Savaşa maruz kalan kişiler, savaşın çıktığı coğrafi alan çeperi içinde kalan, savaşı destekleyen ya da desteklemeyen, savaşın çıkmasını sağlayan ya da sağlamayan herkesi tanımlanmaktadır. Çünkü savaş, o çeper içinde kalan herkesin çeşitli biçimlerde maruziyet yaşamasına (örneğin gündelik yaşam pratiklerini değiştirmek ya da güvenli bölgelere doğru yol almaya çalışmak, yer değiştirmek ve yersiz yurtsuzlaşmak zorunda kalmak vb.) neden olmaktadır.

Savaşa maruz kalmış kişileri konu edinen resimli kitaplar, başka ülkelere doğru hareket etmek ve oraya yerleşmek zorunda kalan çocuklarla aynı ortamda (örneğin okullarda, kamusal alanda) bulunma ihtimali olan yerleşik çocuklar arasında önemli roller üstlenir: Çocuklar arasında empatik iletişim köprüsü oluşturması, iletişim ve etkileşim kurdurması ya da artırması, ötekileştirmeyi dışta bırakması, uyumlanmada yardımlaşma, dayanışma sağlaması bunlardan bazılarıdır.

Araştırmanın Amacı

Araştırma kapsamında, savaşa maruz kalan bireyleri konu edinen resimli kitap olan *Dönme Dolap* incelenmeye alınmış olup savaşa maruz kalan kişilerin nasıl resmedildiği; mevcut durumlarının nasıl aktarıldığı; savaş, savaşa maruz kalan ve zorunlu yer değiştirme gibi çatı kavramlara ait anlamların nasıl ve ne şekilde oluşturulduğunun ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

S1: *Dönme Dolap* resimli kitabında savaş, savaşa ait izler ve savaşa maruz kalanlar hangi resimlemelerle sunulmakta ve bu resimlemeler yan anlamda/örtük olarak neyi ifade etmektedir?

⁵ "Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder" (Göç İdaresi Başkanlığı, Mülteci, 2022)

⁶ Şebnem Çakran ve Veysel Eren (2017) "*Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması*" başlıklı makalesinde mülteci, göçmen ve sığınmacı kavramlarının keskin hatlarla birbirinden ayrıldığını ve bu kavramların eşit anlamda kullanılmalarının ciddi sorunlara yol açacağını ifade eder. Mülteci, göçmen ve sığınmacı kavramları arasındaki derin farklılıkları ulusal ve uluslararası mevzuatlara dayandırarak açıklayan Çakar ve Eren'in makalesi, "Savaşa Maruz Kalan Kişiler" kavramına niçin ihtiyaç duyulduğunun daha net anlaşılması bakımından önemlidir.

S2: Kitapta savaşa maruz kalanlar nasıl resmedilmiştir? Ayrıca bu resimlemeler neyi işaret etmekte, ne anlama gelmektedir?

S3: Kitabın resimlenmesindeki biçimsellik savaş ve savaşa maruz kalan kişilere yönelik bir duruma/olaya/olguya vurgu yapıyor ya da herhangi bir anlamı oluşturuyor mu?

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma yöntemi içinde yer alan bu çalışmada, veriler doküman analizi yöntemi ile elde edilmiş ve görsel göstergebilimsel yöntem aracılığıyla analiz edilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2012-2022 yılları arasında yayınlanmış savaş temalı yerli ve yurtdışı kaynaklı resimli kitaplar oluşturmaktadır. Çalışmanın evreni, araştırmacının erişebildiği 48 resimli kitapla sınırlandırılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılacağı ve nitel örneklemeler rastlantısal yöntemden çok amaçlı yöntemle belirlendiği (akt. Miles ve Huberman, 2016, s. 27) dolayısıyla bu eğilimin kısmen evreni ilk tanımlamanın kısıtlı olmasıyla ilişkili, kısmen de sosyal süreçlerin rastlantısal örnekleme yorumlanamayacak türde bir mantığı ve bağlamı olmasından kaynaklandığı (Miles ve Huberman, 2016, s. 27) sebebiyle evren amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle daraltılmıştır. Amaçlı örneklemede amaçlı bir şekilde seçilmiş nispeten küçük örneklere, hatta bir tek duruma (N=1) derinlemesine odaklanılır (Patton, 2018, s. 230). Ölçüt örnekleme de ise temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışması esastır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 140). Araştırma kapsamında savaşa maruz kalanları konu edinen resimli kitabın Türkiyeli yazar ve çizer tarafından üretilmiş olması ve mümkünse yurtdışına satışı ya da orada basımı yapılmış olması ölçüte dayalı örneklemin ölçütü olarak belirlenmiştir.

Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüte dayalı örnekleme tekniği aracılığıyla, yerli ve yabancı (Türkçe çeviri) yayımların oluşturduğu çoklu evren içinden, savaşa maruz kalan kişileri konu edinen Tülin Kozikoğlu'nun yazıp Hüseyin Sönmezay'ın resimlediği *Dönme Dolap* adlı resimli kitap seçilmiştir. *Dönme Dolap* kitabı Türkiyeli yazar ve çizer tarafından üretilmiş olup, kitap yedi ülkeye satılmış (Kore, Fransa, Slovenya, İtalya, ABD, Pakistan, Hırvatistan) ve üç ülkede de (Kore, Fransa, Slovenya) basılarak diğerlerinden ayrılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında doküman incelemesinden faydalanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217).

Verilerin analizinde görsel tasarımların incelenmesi ve çözümlenmesinde örtük anlamları ve anlam katmanlarını ortaya çıkarmada derinleşmeye olanak tanıyan görsel göstergebilim yöntemi kullanılacaktır. Görsel göstergebilimin tarihsel kökeninin Pierce'e kadar dayandığı ancak "kürsamsal ve yöntemsel gelişiminin 1960'larda"⁷ başladığı ifade edilebilir (Yücel, 2021, s. 95). Görsel dilin çözümlemesiyle ilgilenen araştırmacılar zaman içinde çoğalır. 1992 yılında Belçika'da Liège Okulu, *Traité du signe visuel* (Görsel Göstergenin Kitabı) adlı bir kitap yayımlar ve böylece görsel

⁷ Barthes'ın 1964 yılında *Communication* dergisinde yayımlanan '*Rhétorique de l'image*' (İmgenin Retoriği) başlıklı makalesi görsel göstergebilimin yolunu açar. İmgenin göstergebilimi diyebileceğimiz yöntemin ilk kaynağı ve öncüsü olan Barthes'ın makalede gerçekleştirdiği Panzani reklam çözümlemesi, görsel göstergebilimin kurucu metinlerinden biridir (Yücel, 2021, s. 96).

göstergebilime önemli katkılar sunan Groupe µ (okunuşu Grup Mü) ortaya çıkar. Grup Mü⁸ topluluğundaki Francis Edelin, Jean-Marie Klinkenberg ve Philippe Minguet, görsel göstergebilim yaklaşımını, *Görsel Göstergenin* Kitabı adlı yapıtlarında geliştirir. Görsel göstergebilim konusundaki en önemli kuramsal yapıtlardan biri olan bu kitapta, “görsel söylemin çözümlenmesi üzerinde durularak imgenin başlı başına bir dil olup olmadığı sorusuna yanıt aranır” (Yücel, 2016, s. 284). Ayrıca imgeyi, “kendi iç düzeni olan bir anlam dizgesi olarak ele almak ve böylece, imge çözümlenmesi için bu dizge üzerine kurulu olabildiğince açık ve genel bir model oluşturmak” amaçlanır (Yücel, 2016, s. 285).

Veri analizinde belirtilmesi gereken ‘iç güvenilirlik, dış güvenilirlik, iç geçerlik ve dış geçerlik’ kavramları, nitel araştırma yöntemlerinin doğasına uygun olan Lincoln ve Guba’nın (1986) ortaya çıkardığı sırasıyla ‘tutarlık, teyit edilebilirlik, inanılabilirlik ve aktarılabirlik’⁹ (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 298) kavramları ile açıklanmalıdır. Buradan hareketle analizin tutarlılığını sağlamak adına makale, görsel göstergebilim çözümlenmesi konusunda çalışan bağımsız bir araştırmacıya/akademisyene gönderilerek incelenmesi istenmiş ve çözümlenmelerin uygun olup olmadığı konusunda araştırmacının görüşü alınmıştır. Geri bildirimler doğrultusunda bazı düzenlemeler yapılmış ve böylece çalışmaya son şekli verilmiştir. Araştırmanın teyit edilebilirliğini/onaylanabilirliğini sağlamak adına, görsel göstergebilimin analiz birimleri/ kategorileri ve alt sınıflandırmaları verilmiş olup bunların tanımlamaları yapılmış ve tabloleştirilmiştir. Çözümlemede bu tablolar üzerinden gidilmiş olup gerektiğinde incelemeye sunulması için saklanmıştır. Görsel göstergebilim analizinde kullanılan plastik gösterge, ikonik gösterge ve dilsel ileti kategorileri ve altında yer alan sınıflandırmaların açıkça verilmesi, elde edilen bulgulara nasıl ulaşıldığını göstermekte ve böylece analizin inanılabilirliğini sağlamaktadır. Son olarak aktarılabirliği artırmak¹⁰ için araştırmanın görsel göstergebilim yöntemi olabildiğince açık ve ayrıntılı bir biçimde betimlenmiştir. Ayrıca amaçlı örneklem ve ölçüt örneklemenin tercih edilmesi de aktarılabirliği kuvvetlendirmiştir.

Araştırma kapsamında Grup Mü’nün görsel söylem incelemeleri için ortaya koydukları görsel göstergebilim yöntemi; plastik gösterge, ikonik gösterge ve dilsel ileti kategorileri üzerinden analiz edilmiştir. Bahsi geçen kategorilere ait değerlendirme alt sınıflandırmalar aşağıdaki gibidir: Plastik Gösterge: Görsel anlamı oluşturan ve görsel iletiyi yönlendiren, algısal ve bilişsel bir plastik sınıflandırmaya dayalı olup dil bilimsel olmayan bu yaklaşımda imgeler boyut, çerçeve, çerçevelemek/alan dışı oluşturmak, renk, biçim, doku, kompozisyon, ışık üst başlıkları üzerinden çözümlenir (Yücel, 2021).

İkonik Gösterge: Evrende bulunan bir varlığın imge düzleminde dönüştürülmüş ya da yeniden oluşturulmuş biçimi olan ikonik göstergeler, dilsel göstergeden farklı olarak içeriğine tümüyle keyfi bir biçimde bağlı değildir (Yücel, 2021, s. 202). İkonik gösterge çözümlenmesi, model/beti ve ölçek üst başlıkları üzerinden gerçekleştirilir.

⁸ Grup Mü, farklı disiplinlerden gelen araştırmacıardan oluşur ve esasen “1967’den bu yana retorik, şiir, göstergebilim, dilbilimsel ve görsel iletişim kuramları üzerine çalışmalar gerçekleştirir. Topluluk üyeleri bireysel araştırmalarının yanı sıra Grup Mü imzasıyla genel retorik (1970,2003), şiir retoriği (1977), görsel göstergebilim ve imge retoriği (1992) alanlarında büyük başarı kazanan kitaplar ve birçok bilimsel makale yayınlılar” (Yücel, 2016, s. 282).

⁹ Lincoln ve Guba (1986) nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan iç geçerlik kavramı yerine nitel araştırmaların doğasına uygun olan “inanılabilirlik”, dış geçerlik yerine “aktarılabirlik”, iç güvenilirlik yerine “tutarlık”, dış güvenilirlik yerine “teyit edilebilirlik/onaylanabilirlik” kavramlarının kullanılmasının uygun olacağını ifade etmişlerdir (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 298).

¹⁰ “Aktarılabirliği artırmak için iki yol vardır. Bunlardan ilki, ayrıntılı betimleme; ikincisi, amaçlı örneklemedir. Ayrıntılı betimleme, ham verinin ortaya çıkan kavram ve temalara göre yeniden düzenlenmiş bir biçimde okuyucuya yorum katmadan ve verinin doğasına mümkün olduğu ölçüde sadık kalınarak doğrudan alıntılanması, aktarılmasıdır. Nicel araştırmada evren genelleme amacıyla seçkisiz örnekleme yönelimi ağır basarken nitel araştırmada aktarılabirliği artırmak için hem tipik olarak karşımıza çıkan olay ve olguları hem de bunların değişkenlik gösteren özelliklerini ortaya koyma amacını güden amaçlı örnekleme yöntemleri kullanılır. Diğer bir deyişle nitel araştırmada genele ait bilgileri ortaya koymak yerine hem genele hem de özele ait bilgilere ulaşma yönelimi vardır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 304-305).

Dilsel İleti: Anlamı belirleme, yönlendirme ve bütünleme işlevi olan dilsel iletide, metin değerlendirilmesinin yanı sıra ve hatta onun ötesinde tipografik öğelerin oluşturduğu anlam üzerinde çözümleme yapılır. Bir çeşit kimlik yaratmakta olduğu dolayısıyla anlamı pekiştiren ya da bozan olarak tipografik öğelerin bağlama, bağıntılara, aktarılması istenen iletiye uygun olarak seçilmesi son derece önemlidir.

Çalışmada çoklu sayfa değerlendirilmesi yapılacağı dolayısıyla plastik gösterge, ikonik gösterge ve dilsel ileti kategorileri ve altında yer alan sınıflandırmaların çözümlenmesi, bu başlıklar açılmadan yapılacak olup görsellerde, üstteki kategoriler ve alt sınıflara ait karşılığı/cevabı olması halinde çözümlenmesi yapılacaktır.

Son olarak *Dönme Dolap* kitabının görsel göstergebilimsel yöntem aracılığıyla anlam ya da anlam katmanlarının daha doğru/uygun/isabetli bir okuması yapıp ortaya çıkarılması için kitabın iç sayfalarından başlanacak olup ön ve arka kapak resimlemelerinin çözümlenmesiyle son bulacaktır.

Araştırmanın Bulguları

2020 yılında Doğan Egmont yayıncılık tarafından basılan *Dönme Dolap* adlı resimli kitap Tülin Kozikoğlu tarafından yazılmış, Hüseyin Sönmezay tarafından resimlenmiş ve Keriman Güldiken editörlüğünde yayına hazırlanmıştır. Savaş ve göç teması üzerinden kurgulanmış *Dönme Dolap* kitabının arka kapak yazısında, kitabın içerik bilgisi şu şekilde aktarılmıştır:

Dünyanın iki farklı şehirden yola çıkan iki aile... Onların yolculuklarındaki aynılıklar ve ayrılıklar bizi de iç dünyamıza doğru bir yolculuğa çıkarıyor. Empatinin gücü sayesinde, ortak noktalarımızı ve aramızdaki görünmez bağları keşfediyor, hepimizin aynı gökyüzüne baktığını hatırlıyoruz. Ve görüyoruz ki ne olursa olsun oyun hep var, umut hep var.

Savaş ve göç hakkında konuşmak için şiirsel bir okuma yolculuğu.

Dönme Dolap adlı resimli kitap 28*24 cm boyutlarında olup birinci hamur mat kâğıda basılmış ve yapııştırma tekniği ile ciltlenmiştir. Karton kapak olan kitap, 40 sayfadan oluşmaktadır. Bahsi geçen bu fiziksel özellikler üzerinden değerlendirme yapmak gerekirse; hem üretici hem de okuyucu açısından ekonomik şartların göz önünde bulundurularak basıldığı söylenebilir. Genelde biçimin özeldi ise fiziksel unsurların alımlayıcının/kod açanın/okuyucunun/tüketicinin bakışı ve yaklaşımını şekillendirdiği, yönlendirdiği ve değer bağlamında belli şemalara yerleştirdiği ortak kabulü üzerinden kitabın ayırt edici bir özelliği olmadığı ya da üretim ayağında ekonomik kaygılardan ötede yaklaşmadığını ifade etmek gerekir.

Kitabın tasarimsal özelliklerine mercek tutmak gerekirse; resim-metin ilişkisinde resimlemenin ağırlıkta olduğu, genellikle az sayıda sözcükle cümleler kurulduğu, harf ve kelime arası boşlukların algılanabilirliği kolaylaştırdığı, tipografi tercihinde okunaklık ve okunabilirliği sağlayan serifli font tercih edilip çerçeve içine alınan resimlemenin paspartu niteliğindeki üst ve alt boşluklarında metnin konumlandırıldığı, ön ve arka kapak görselinin okuyucu için merak uyandıran şekilde hüznü aktarır biçimde resimlendiği, renklendirildiği ve bunun kitabın isminin yazıldığı font ile de uyumlu olduğu söylenebilir. Ayrıca yazar ve resimleyen ad - soyadlarının eşit hizada yazıldığı dolayısıyla bunun resimli kitap alanında önemli bir yaklaşım olduğu eklenebilir. Son olarak yaşsız kitap olduğu dolayısıyla hedef yaş gurubunun belirtilmemiş olduğunu da ifade etmek gerekir.

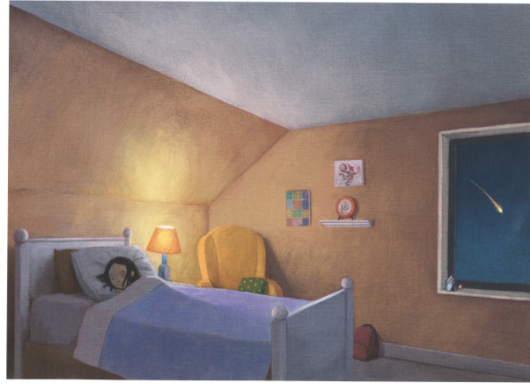
Dönme Dolap kitabı sol ve sağ sayfada konumlandırılmış iki farklı yaşamdan kesitler sunmaktadır. Sol sayfada ülkesinde savaş olmayan ve gündelik hayat pratiklerini gerçekleştiren bir erkek çocuk ve annesinin, sağ sayfada ise savaşa maruz kalıp coğrafya değiştirmek zorunda kalan bir kız çocuğu ve babasının hikâye ve resimlemesine yer verilmektedir.

Kitapta iki çocuk ve ebeveynlerinin yaşamlarının karşılaştırmalı anlatımı yapılırken bir yandan da sadece sol tarafta konumlanan sayfalar (örn. Görsel 1,3,5,7,9...) ve sağ taraftaki sayfalar (örn. Görsel 2,4,6,8,10...) ile kurgusal düzlemde kopuk olmayan, kendi içinde bütünlüklü başka bir hikâye de anlatılmaktadır. O halde kitap içerisinde birincisi karşılaştırmalı, ikincisi sol sayfaların bütünü, üçüncüsü ise sağ sayfaların bütünü üzerinden olmak üzere başlı başına üç hikâye olduğunu ifade etmek mümkündür. *Dönme Dolap* kitabının resimlemeleri ise genellikle sayfayı doldurmamış; sayfa içinde sağ ve soldan, üst ve alttan boşluk bırakılmış; çerçeve, çerçeveleme oluşturularak resmedilmiştir. Ancak kimi sayfalarda çerçeve dışına taşan, alan dışını işaret eden resimlemeler de mevcuttur. Resimlerin çerçeve içine alınmış gibi sunulması, sanat eserine gönderme yapmakla birlikte “imgede görünenle görünmeyen, temsil edilenle edilmeyen arasındaki bağıntıyı sezdirir. Alan-dışına doğru gerilim ve alan-dışının alana katılımı ise, imgenin içiyle dışı arasında ilişki kurar” (Yücel, 2021, s. 119).

Dünyanın bir yerinde

Görsel 1: Dünyanın bir yerinde

ve dünyanın bambaşka bir yerinde...

Görsel 2: ve dünyanın bambaşka bir yerinde...

Bir oğlan

Görsel 3: Bir oğlan

ve bir kız yaşıyordu.

Görsel 4: ve bir kız yaşıyordu.

Görsel 1'e bakıldığında, erkek çocuğun havai fişek gösterimlerini izlediği ve Görsel 3'te de rahat bir pozisyonda uyuduğu görülmektedir. Öte yandan Görsel 2'de uyuyan kız çocuğunun penceresinden yıldız kayması gibi görünen ışığın Görsel 4'te bomba olduğu, yakınlarındaki evlerin üzerine yağdığı ve kız çocuğunu uyandırdığı görülmektedir. Burada okuyucuya kutlama/yeni

başlangıç ile yokoluş kavramları metaforik olarak aktarılmıştır. Bunun yanı sıra Görsel 2'deki uyuyan kız çocuğunun yanında herhangi bir oyuncak ya da obje yokken Görsel 3'te uyuyan erkek çocuğunun yanında oyuncak bir ayı vardır. Çocuk ve genç psikoloğu İlhan'a göre daha çok okul öncesi dönemde görülen bir oyuncak ayı, battaniye ya da sevdikleri herhangi bir nesne ile uyuma hali, çocuğun kendini güven ortamına hazır hissetmediği dolayısıyla yanına bir nesne tutarak kendini güvende hissetmeye çalışmasını göstermektedir (2021). Oysaki erkek çocuğunun olduğu yerde bombalama yoktur, güvenli bir ortamda olduğu düşünülmektedir. Burada görsel oksimoron¹¹ kullanılmış ve güvenli ortam bir oyuncak aracılığıyla örtük olarak yok edilmiştir.

Görsel 4'te yer alan Ay'ın hava balonuna dönüşmesi ve uçup gitmesini ifade eden imge üzerinden yeryüzüne ışık yansıtan ayın, artık olamayacağı işareti verilir. Bu da karanlığa denktir. Hava balonuna dönüşen Ay'ın çerçeve dışına taşması; alana, uzama yayılması esasen bir noktada başlayan karanlığın tüm evrene yansımaları, yayılmasını ifade eder. McLuhan'ın dediği gibi artık "küresel bir köy" olduğu dolayısıyla, dünyanın bir yerinde başlayan bir karanlık tüm evrene yayılır. Öte yandan Görsel 3'te aydınlatma objesi olarak güneş yer almaktadır. Güneş imgesi aracılığıyla yaşamın varlığına, pozitifliğe, huzura göndermede bulunulur.

Bir sabah.

"Haydi" dedi annesi oğlana. "Vedalaş artık ayıciğinla da dışarı çıkalım."

Ve "Haydi" dedi babası kıza. "Vedalaş artık balığınla da yola çıkalım."

Görsel 5: Bir sabah, "Haydi" dedi annesi oğlana. "Vedalaş artık ayıciğinla da dışarı çıkalım."

Görsel 6: Ve "Haydi" dedi babası kıza. "Vedalaş artık balığınla da dışarı çıkalım."

Görsel 5'teki çocuğun yanındaki oyuncak ayıya karşılık olarak Görsel 6'da kız çocuğunun evcil hayvanı, balığı olduğu görülmektedir. Purewall ve arkadaşlarının yaptığı araştırma sonucuna göre evcil hayvana sahip olan çocuk ve ergenler duyuşsal, bilişsel, davranışsal, eğitimsel ve sosyal açıdan olumlu yönde gelişmekte, desteklenmektedir (2017). Hikâyeyi yan ve örtük anlamda derinleştirmekte olan balık imgesi canlı bir varlık olarak hayatı, yaşamı, canlılığı temsil ederken oyuncak ayı, yukarıda belirtilene ek olarak cansız, obje oluşu itibarıyla yaşamın yapaylığına vurgu yapar. Dolayısıyla bu imgeler aracılığıyla görsel oksimoron anlatıya başvurulduğu ifade edilebilir.

Görsel 6'daki duvarda yer alan raf üzerinde çerçeve içinde Ortadoğu'ya ait bir desen bulunmakta ve bu toplumsal gösterge; desen aracılığıyla savaşın olduğu coğrafi bölge olan Ortadoğu işaret edilmektedir. Bu gösterge dışında kitap boyunca savaş bölgesini işaret eder herhangi bir

¹¹ Görsel Oksimoron, "yaratıcı bir çalışmayı ortaya çıkarmanın yollarından biridir. Fotoğraf karesinde zengin ile fakirin, muhafazakâr ile modernin, ölüm ile yaşamın yan yana durması gibi. Bu zıtlıklar, tıpkı sözlü ve yazılı metinlerde olduğu gibi görsel metinlerde de bazen ironi bazen de mizah oluştururlar. Görsel metin, gördüğü şey karşısında okuru şaşırtır ve okur, sanatçının neden bu şekilde tasarladığını düşünmeye başlar (Soygüder Baturlar, 2021, s. 63).

göstergeye rastlanılmamaktadır. Ortadoğu motifli çerçevenin resimleme içinde soldaki ilk görsel oluşu ve çerçeve içindeki en üstteki obje oluşu, imgeye dikkati çekmekte ve özel bir görme alanı yaratmaktadır. Ayrıca Yücel'in (2021) vurguladığı gibi "çerçevenin dikdörtgen biçimi imgenin gerçekliğine katkıda bulunmakta, yansız ve öz bir biçimi" işaret etmektedir (s. 118). Toplumsal göstergeye ek olarak Görsel 6'ya kadar sağ ve solda resimlenen iç mekân ve karakter resimlemelerinde olağan dışılık söz konusu olmadığı, her iki tarafın da sosyal ve ekonomik statülerinin eş değer olduğunu ifade etmek mümkündür. Öte yandan, sağ tarafta konumlanan babanın kıyafetinin gri ve siyah tonlarında resmedilmesi sağ tarafta aktarılabilecek iletilerin ilk sinyali niteliğindedir.

Evden çıkarlarken...

"Elimi sıkı tut" dedi annesi oğlana.

Evden çıkarlarken...

"Elimi sıkı tut" dedi babası kıza.

Görsel 7: Evden çıkarlarken... "Elimi sıkı tut" dedi annesi oğlana.

Görsel 8: Evden çıkarlarken... "Elimi sıkı tut" dedi babası kıza.

Ana caddeye ulaşınca...

"Dikkat et!" dedi annesi oğlana.

Ana caddeye ulaşınca...

"Dikkat et!" dedi babası kıza.

Görsel 9: Ana caddeye ulaşınca... "Dikkat et!" dedi annesi oğlana.

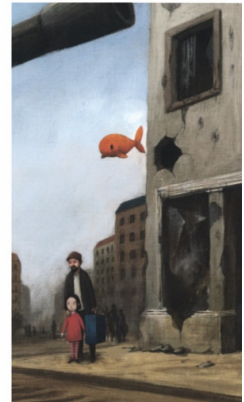
Görsel 10: Ana caddeye ulaşınca... "Dikkat et!" dedi babası kıza.

Görsel 7'de yeşermiş yaprakları ile canlılığı, yaşamı temsil eden ağaç ve temiz bakımlı bir bina ile çevresi görülmekteyken Görsel 8'de saksı içerisinde, yaprakları dökülmüş, kurumuş ağaç dalları ve kurşunlanmış, çatlaklar oluşmuş bir bina dikkat çekmektedir. Buna ek olarak Görsel 8'de yer alan ağaç fidanının bir saksı içinde kalması, toprağa dikil(e)memesi dolayısıyla köklerini salamayıp büyümesine olanak tanınmaması da ölüm ve terk edilmişliğin gösterileni olarak

aktarılmıştır. Bu imgeler yaşam ve ölümü işaret eden ikili karşıtlıklardır. Ayrıca Görsel 7'deki büyük yeşermiş ağacın alan dışına taşması canlılığı, yaşamı dış uzama taşımış ve böylece oradaki coğrafi alanda hayatın doğal akışında sürdürdüğü anlamı yaratılmıştır. Bunun tam çaprazında, bir sonraki sayfa olan Görsel 10'da yer alan devrilmiş, camı kırılmış sokak lambasının ve yıkıntı halinde taşın alan dışına taşması da yıkımı, tahribatı, yok oluşu uzama taşımış ve böylece okuyucu örtük olarak dış uzamdaki mevcut durum hakkında bilgilendirilmiştir.

Görsel 9'da görülen kepeçenin yeri kazınması, yeni bir inşa alanı açması; nüfusta çoğalmayı, mekâna olan ihtiyacı ya da sürdürülebilir bir yaşamı imgelerken Görsel 10'da soldaki binanın üzerinde görülen büyük delik ve çocuğun üzerinde hareket ettiği yıkıntı ise yok edilen yaşam alanını göstermektedir. Yeni bir inşa ile *başlangıç*; yıkıntı, bombalanmış bina ile de *son* ikili karşıtlığı üzerinden anlam yaratılmış ve derinleştirilmiştir.

Buraya kadar gelinen noktada dikkat çeken ve kitap boyunca anlamın temeli üzerinden konumlanan, kendi doğası gereğinden uzak olup havada kahramanlar arkasından yol alan balık imgesinin giderek büyüdüğü görülmektedir. Görsel 6'da kız çocuğunun vedalaşmasıyla başlayıp Görsel 8, Görsel 10 ve sağdaki çift sayfalarda görülen balık imgesi¹², kitabın bitimine kadar varlığını sürdürmüş ve kitap kapağında yer almasıyla da önemli rol üstlenerek kitabın iletisini güçlendirmiştir.

Görsel 11: Balık imgesinin ilk görüldüğü sahne- Sayfa 6'dan detay.

Görsel 12: Balık imgesinin yola çıkışı – Sayfa 8'den detay.

Görsel 13: Balık imgesinin kahramanlarla yolculuğu- Sayfa 10'dan detay.

Görsel 14: Balık imgesinin kahramanlarla yolculuğu- Sayfa 12'den detay.

Görsel 11'den kitabın bitimine kadar sağ sayfalarda yer alan balık imgesinin giderek büyüdüğü, son sayfalara doğru devasa hale geldiği ve sağ ile sol sayfalardaki kahramanlar ile dönme dolabın balık derisine büründüğü görülmektedir. Öncelikle okuyucu, balığı ilk kez -iç sayfalarda- akvaryum içerisinde Görsel 11'in olduğu sayfada görmektedir. Ek olarak okuyucunun kitabın ismini aldığı dönme dolabı ilk görüldüğü yer de burasıdır. Görseldeki balığın olağan yaşamı içinde varlığını sürdürmesinin ardından, Görsel 12'de yaşamını sürdürmesi mümkün olmayan

¹² Yazar Tülin Kozikoğlu, balık imgesinin temsiliyetiyle ilgili kendisine yöneltilen “Ülkelerindeki savaş nedeniyle göç eden baba ve kız çocuğunu öykü boyunca takip eden turuncu bir balık var. Bu neyi simgeliyor?” sorusuna şu cevabı verir: “Kitabın çizeri Hüseyin Sönmezay için balık, resimlerinde bir imza gibiydi. Hüseyin'in resimlediği birçok kitapta gökyüzünde uçan balıklar görebilirsiniz. Bu kitap için Hüseyin'den örnek istediğimizde de balığı, yani imzasını kullandı. Ve gördük ki Hüseyin'in balığı bu öyküye müthiş yaklaşıyor, hatta cuk oturuyor. Böylece tüm öyküde kullanmaya karar verip balığı öykünün bir kahramanı yaptık. Tüm kitaba yaydık. Evet, balık kitapta simgesel olarak önemli bir yer teşkil ediyor. Fakat balığın neyi simgelediğini söylersem bu söyleşiyi okuyanların kitabı okuma zevkini kaçırmış olmaz mıyız? Belki göç eden ailenin anılarını temsil ediyor, belki umudu...” (Bianet, 2020).

bir biçimde, başka coğrafyaya gitmek durumunda kalan kahramanların arkasından havada yola çıkması; balık imgesi özelinde metaforik anlatımın da başlangıcıdır. Burada balık imgesi ailenin özlemini, hayallerini geride bırakmak durumunda kalışlarını, boşluğa düşüşlerini, üzüntülerini ifade ediyor olabilir. Veyahut yazarının dediği gibi anılarını, umudu temsil ediyor da olabilir. Balık imgesinin baba ve kızın arkasından ilerlemesi ve giderek büyümesi Görsel 12'deki evden çıktıkları resimlemeden başlayıp başka bir coğrafyaya varışlarına; Görsel 19'a kadar devam etmiştir. Baba ve kız evden uzaklaştıkça balığın büyümesi, onların eve olan özlemlerinin büyümesi anlamına gelebilir. Belki de gidecekleri yere varabilme yönündeki endişeleri anlamını taşıyor dur.

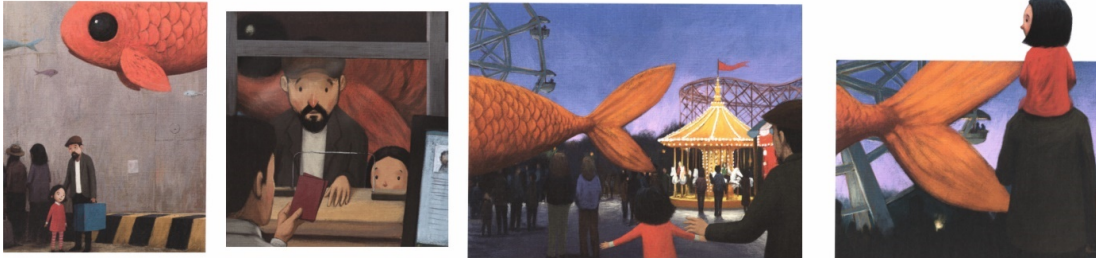

Görsel 15: Balık imgesinin kahramanlarla yolculuğu - Sayfa 14'ten detay.

Görsel 16: Balık imgesinin kahramanlarla yolculuğu - Sayfa 16'dan detay.

Görsel 17: Balık imgesinin kahramanlarla yolculuğu - Sayfa 18'den detay.

Görsel 18: Balık imgesinin kahramanlarla yolculuğu - Sayfa 20'den detay.

Görsel 19: Balık imgesinin hareketinin başlangıcı - Sayfa 22'den detay.

Görsel 20: Balık imgesinin hareket halinin devamı - Sayfa 24'ten detay.

Görsel 21: Balık imgesinin hareket halinin devamı - Sayfa 26'dan detay.

Görsel 22: Balık imgesinin hareket halinin devamı - Sayfa 28'den detay.

İmgelenen balığın Görsel 19 itibarıyla artık ailenin arkalarında değil baş üstlerinde; hareket halinde olduğu görülmektedir. Görsel 19'da baba ve kızın varış noktası; sınır kapısıdır. Savaşa maruz kalıp göç etmek zorunda kalan bireylerin, sınır kapısında sıraya girdikleri ve onay alması durumunda ülkeye girebildikleri yerdir. Bir başka deyişle, baba ve kız ile empati kurulduğunda, endişenin yükselişinde dramatik artış olabileceği yerdir. Görsel 19'dan sonra gelen Görsel 20'deki balık imgesinin baba ve kız geçmesi, hareket halinde ve devasa olması, anlamın derinliklerine ulaşmamızı sağlamıştır. Bir başka deyişle, endişenin büyümesi ile balığın devasa ve hareket halinde oluşu arasında pozitif bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Görsel 20'de balığın gözünün görünür halde resimlenmesi "gözü üstünde olmak" deyimini akıllara getirmekte ve baba ile kızına onay verilmemesi olasılığını düşündürmektedir. Bu çözümlemeyi kuvvetle muhtemel hale getiren ise Görsel 21 ve Görsel 22'deki resimlemelerdir. Görsel 21'de baba ve kız onay almış ve içeri girmiştir

ki balığın hareket hali sürmüştü ve kafası çerçeve dışına çıkmıştı. Görsel 22’de ise balığın sadece kuyruk kısmı kalmış, geri kalan kısımları ise çerçeve dışına, alan dışına çıkmıştı.

Dönme Dolap’ın yanına geldiklerinde “Haydi, n’olur binelim!” dedi çocukların ikisi de.

Önce, anne de baba da binmek istemedi.

Görsel 23: Dönme Dolap’ın yanına geldiklerinde “Haydi, n’olur binelim!” dedi çocukların ikisi de.

Görsel 24: Önce, anne de baba da binmek istemedi.

Bir önceki sayfada çerçeve dışına çıkan balığın, Görsel 23 ve Görsel 24’te kahramanların bedenlerinde varlık gösterdiği görülmektedir. Genel planda resimlenen dönme dolap önünde balığın pullu derisine bürünmüş kahramanlar dışında her yer ve herkes siyah – beyaz tonlarındadır. O halde bu noktada dönme dolabın evreni temsil ettiği ve balık imgesinin temelde endişe olduğu olasılığından hareketle her iki tarafın da endişe/bilinmezlik/kaygı içinde olduğundan söz edilebilir.

Ama neyse ki çocuklar ısrar etti de binmeye karar verdiler.

Ve Dönme Dolap döndü, döndü, döndü...

Ve döndü.

Görsel 25: Ama neyse ki çocuklar ısrar etti de binmeye karar verdiler. Ve Dönme Dolap döndü, döndü, döndü...

Görsel 26: Ve döndü.

Görsel 25 ve Görsel 26’ya gelindiğinde, uzak planda dönme dolabın balığın rengiyle kaplanmış olduğu ve yine dönme dolabın dışında her yerin siyah-beyaz olduğu görülmektedir. Metin aracılığıyla kahramanların dönme dolaba bindiği anlaşılabilir olup sosyal bir varlık olarak insanların etkileşimleri aracılığıyla endişeyi gittikleri yerlere yaydıkları ifade edilebilir.

Ta ki her biri kendini ötekinin yerinde bulana dek.

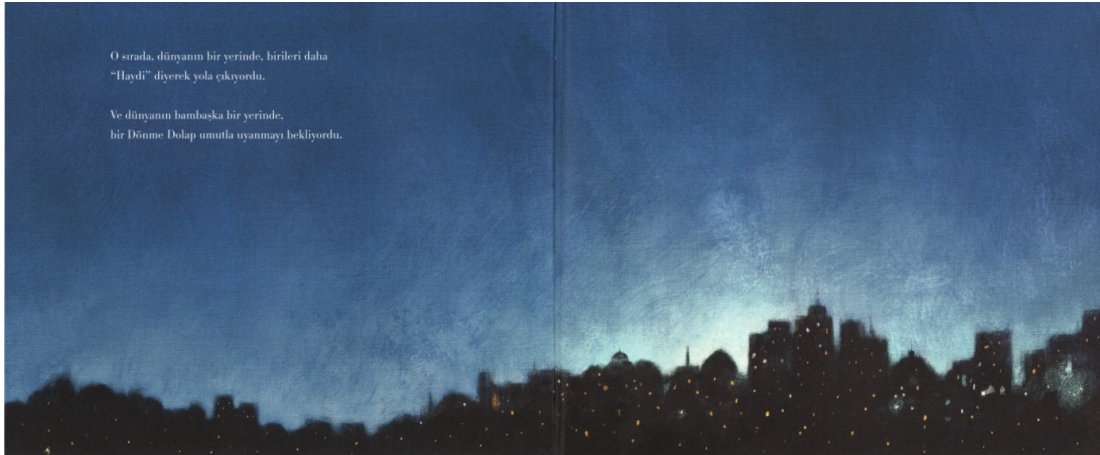

İşte o zaman herkes aynı Dönme Dolap'ta olduğunu anladı.

Görsel 27: Ta ki biri kendini ötekinin yerinde bulana dek.

Görsel 28: İşte o zaman herkes aynı Dönme Dolap'ta olduğunu anladı.

Görsel 27 ve Görsel 28'de ise düğüm tamamen çözülmektedir. Yakın plan ile resimlenen dönme dolabın kabinleri, balığın pullu derisi ile kaplanmış, gözleri ve ağzı da rahatlıkla seçilebilir olmuştur. Öte yandan kahramanlar kendi hallerine dönmüşlerdir. Görsel 27 ve Görsel 28 aracılığıyla, sosyal bir varlık olarak insanların eşit olduğu; esasen insan türü özelinde eşitler arasındaki eşitsizliğin olmadığı; dünyanın bir ucunda yaşanan bir durumun, olayın dünyanın öbür ucunda yaşayan insanları etkileyebileceği gösterilmiştir. Kısaca ve kabaca, dönme dolap evrendir, eşitleyendir. Son olarak bu argümanı destekleyen en önemli görsel göstergenin, kitap boyunca sağ tarafta konumlanan baba ve kızının sol tarafta, sol tarafta konumlanan anne ve oğlunun ise sağ tarafta resmedilmesi olduğu söylenebilir. Empatiye, empatik iletişime yapılan vurgu, metin ile resimlemenin başarısı üzerinden pekişmiş, bütünleşmiş, kuvvetlenmiştir. Empatik iletişimin gerekli ve hatta zaruri olduğu iletisini alımlamak da zor değildir.

O sırada, dünyanın bir yerinde, birileri daha
"Haydi" diyerek yola çıkıyordu.

Ve dünyanın bambaşka bir yerinde,
bir Dönme Dolap umutla uyanmayı bekliyordu.

Görsel 29 – Görsel 30: O sırada, dünyanın bir yerinde, birileri daha "Haydi" diyerek yola çıkıyordu. Ve dünyanın bambaşka bir yerinde, bir Dönme Dolap umutla uyanmayı bekliyordu.

Görsel 29 ve 30'da daha çok dilsel ileti üzerinden, insan türü var oldukça savaşa maruz kalan insanların olabileceği; yaşananların, savaşların son bulmayacağı yönündeki umutsuzluk, dönme dolabın varlığının işaret edilmesiyle umut vaat eder.

Görsel 31: Sözsüz, son sol sayfa.

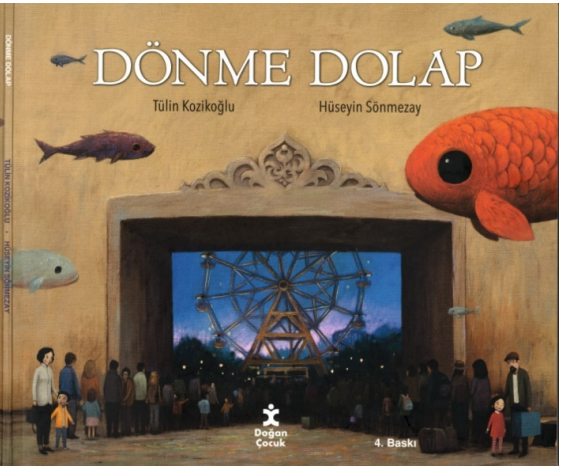
Görsel 32: Sözsüz, son sağ sayfa.

Görsel 31 kitabın en vurucu sahnelerinden birinin resimlemesidir. Kırmızı, içi dolu olduğu anlaşılan bir bavul ve üzerindeki oyuncak ayı, kitap süresince sol sayfada konumlanan anne ve oğulun tarafındadır. Görsel 3'e döndüğünde uyuyan oğlan çocuğunun üzerindeki örtünün kırmızı renkli olduğu ve yanında da oyuncak ayısının yer aldığı görülmektedir. Sol sayfada resimlenen kırmızı bavulun rengi, örtünün renginden alınmış olup ayıcık ise oğlan çocuğunun oyuncuğudur. Söze ihtiyaç olmayan kuvvetli resimleme aracılığıyla, kim bilir belki bir gün evinde rahat uyuyup gündelik hayat pratiklerine devam eden kişilerin de savaşa maruz kalıp göç etmek zorunda kalma durumuna vurguda bulunur. Esasen sol tarafta resimlenen kişiler henüz o durumla karşılaşmamış olan okurlardır. Okurun incelikli düşünmesine, sorgulamasına aracı olan resimlemede empatinin sınırları zorlanmış ve böylece okurun savaşa maruz kalanlara yönelik empati kurmaması olanaksızlaşmıştır.

Görsel 31 ile kitap son bulmuş ancak kitabın anlatısı henüz bitmemiştir. Dönme Dolap kitabının ön ve arka kapağı empatiyi bir adım ötesine taşımış ve hatta sempatinin kapılarını aralamıştır.

Görsel 32: Arka Kapak

Görsel 33: Ön Kapak

Görsel 32’de görüldüğü üzere sol taraf çeşitli renk, şekil ve büyüklükte balık imgeleriyle doludur. Görsel 31’deki bavul ve ayıcık imgeleri ile yola koyulmak üzere olan kişilere göndermede bulunulmasının ardından Görsel 32’de resimlenen balık imgeleri anlamı pekiştirmiştir. Savaşa maruz kalan insanların bavulunu hazırlaması ve dolayısıyla yola koyulmasıyla başlayan ve endişeyi gösteren balık imgelerinin, “dünyanın bir yerinde, birilerinin daha ‘Haydi’ diyerek” çıkacağı yolu bekliyor olabilir. Öte yandan Görsel 33’ü de dâhil edip bütüncül bakıldığında, sol tarafta bekleyen anne ve oğulun arkasında kalan uzamının açık alana yayılması ve balıkların daha çok sol tarafta konumlanması ile belki de endişenin o tarafta daha çok olduğu ya da insanlar arası etkileşimin kolaylaşması üzerinden endişenin savaş olmayan bölgelerde de olması gerektiği ifade edilmiş olabilir.

Kitap kapağı resimlenmesi ve tasarımının ilgiyi çektiği ve okurun satın alımı yönündeki itici kuvveti oluşturduğu dolayısıyla ön kapak üzerinde detaylı çözümleme yapmanın gerekli olduğu düşünülmektedir.

Kitabın ön kapağı olan Görsel 33’te yer alan resimlemede, oymalı çerçeve ve çerçevenin içine; dönme dolabın olduğu alana girmek üzere sağ ve solda sıraya girmiş insanlar görülmektedir. Derinlik algısı yaratan oymalı ahşap çerçeve aracılığıyla sanat eserine vurgu yapıldığı, sanat eserine konu olanın ise savaşa maruz kalanlar ve onlara tanıklık eden çağdaşları olduğu söylenebilir. İllüstrasyon sanatçısı Hüseyin Sönmezay’ın tarihe tanıklık ettiği dönemin savaş, savaşa maruz kalanların göç etmesi ve en çok göç alan ülkede yaşamaları dolayısıyla resimlenmesi tarihe not düşer türdendir. Sanatçının resimlemedeki tanıklık, Francisco Goya’nın 3 Mayıs 1808 Katliamı ya da Pablo Picasso’nun 1937 yılında resimlediği Guernica tablosundaki gibidir.

Dönme Dolap resimli kitabının ön kapağında yer alan çerçevenin alt kısmı uzama yayılır, açıktır. Açık çerçeve aracılığıyla oluşturulan anlam, anlamı oluşturan göstergeler alan-dışı işaret etmektedir.

Görsel 34: Kız çocuğunun bakış ve beden yönü

Görsel 35: Sağ ve soldaki insanların sırası üzerinden yaratılan perspektif etkisi, bakış yönü

Görsel 34’te yer alan kız çocuğunun bakış ve beden yönü üzerinden alan dışında bir hareketlilik, çocuğun ilgisini yönlendiren bir durum olduğunu ifade etmek mümkündür. Bakış ve beden yönü göstergesi, çocuk ve babası arkasında sıraya girmek üzere gelen kişilerin olduğunu gösterir. Uzak planda resimlenmiş Görsel 35, bahsi geçen gösterileni şu şekilde destekler: Sağ ve solda konumlanmış kişiler aracılığıyla bir perspektif etkisi yaratılmıştır. Perspektif etkisi sıranın sadece belli bir açıdan resmedildiğini ve görmemiz istenen açının dışında da süregiden bir hareketlilik olduğunu işaret eder. O halde özetle, kız çocuğunun bakış ve beden yönü ile perspektif etkisi üzerinden alan dışı yaratıldığı ve bunun yan anlam düzeyinde anlama katkı sunarak anlamı varsıllaştırdığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, iki taraf arasındaki fiziksel uzaklık hiyerarşilendirilmiş; biz ve onlar biçimi üzerine kurgulanmış ve böylece proksemik kod olarak okunmayı

da mümkün kılmıştır. Buna ek, kinezik kod çözümü olarak kitabın iç sayfalarında ve kitap kapağında kız çocuğunun kaygı, endişe ve korkudan uzak resimlendiği söylenebilir. Bu resimlemenin gerçek ile kısmen ilişkili olduğunu, resimlemedeki hassasiyetin çocuğa görecelik ilkesine göre oluşturulduğunu da eklemek gerekir. Son olarak, kız çocuğunun bakış ve beden yönü, izleyiciyi/okuyucuyu tanık olarak konumlandırır. Yücel (2021), tanıklığı şu şekilde açıklar: “Yüzün yandan ya da dörtte üçlük görünmesi izleyicinin konumunu rahatlatıp güçlendirir, izleyici sahneye girmeden ve kişisel bağını kurmadan imgeyi izler, sahneye tanık olur. İzleyici kendine anlatılan bir duruma, öyküye de tanık olduğundan bu duruş biçimi imgenin anıtsallığını da pekiştirir” (s. 208).

Görsel 35’te yer alan görselin sağında konumlanmış olan yetişkinler, çocuklar ve onlara ait eşyalar, sol tarafta konumlanmış olan insanlara göre daha koyu tonlarda resimlenmiştir. Kitabın öznesi olan baba ve kız dışındaki diğer insanların solgun, silik resmedilmesi ve renklerinin diğer tarafa göre koyu tonlarda olması savaşa maruz kalan kişilerin sosyolojik düzlemdeki mevcut sıkıntılı durumuna vurgu yapar niteliktedir. Bahsi geçen vurguyu destekleyen bir başka gösterge ise sol tarafta sıraya girmiş insanların aralarındaki mesafe ile sağ taraftakilerin arasındaki mesafenin aynı olmayışıdır. Sağ taraftaki insanlar arasındaki mesafe sıktır, dikeyde sıraya girenlerin yanındaki insan sayısı ise daha fazladır. Zorunlu yer değiştirmede yaşanan, geride kalan aile üyeleriyle hareket etme halinden kaynaklanan bir kalabalık, sıkışıklık görülmektedir. Mesafenin sıklığı, sıkışıklık hali ve renklerin koyu tonlarda kullanılması üzerinden çizgisel bir görüntü oluşmakta ve böylece sağ tarafta sıraya girmiş olan insanları birleştirip silikleştirmektedir. Bu çizgisellik savaşa maruz kalan insanların, yokluğunu işaret eder gibidir. Özetle, renklerle yaratılan anlamın, zorunlu olarak başka ülkelere yerleşen ve oralarda ötekileştirilen, istenmeyen savaşa maruz kalan kişilerin imgesel karşılığı; varlar ama yokların resimsel anlatımı olduğu söylenebilir. Öte yandan Görsel 35’in solunda konumlanan yetişkinler ve çocuklar daha canlı renklerle resimlenmiştir. Hayat, canlılık, yaşam, keyfi bir durum için orada bulunma hali renklerden aktarılmıştır. İnsanlar arasındaki mesafenin olması onları birleştirmemekte; bunun tam aksine birey olarak var olduklarını göstermektedir.

Dönme Dolap kitabı dijitalde resmedilmiş, basılı materyaldir. Ancak Sönmezay’ın yağlı boya dokusu veren; darbelerini ve renk geçişlerini görmemizi sağlayan bir fırça tercih etmesi üç boyutluluk algısı yaratmış, izleyici ile arasındaki mesafeyi silikleştirmiş ve izleyiciye dokunsallık imkânı tanımıştır. Buna ek olarak ifade etmek gerekir ki sanatçının teknolojik aygıtların ve içeriklerinin sağladığı olanakları -her ne kadar yağlı boya tablodaki dokunsallık ve dokunsallığı sürdürme hissiyatına birebir karşılık gelmese de- izleyicinin özdeşleşme ve empati kurmasına olanak tanıyacak şekilde kullanması basılı materyallerin de izleyiciye ulaşabilecek dokunsallığı yaratabileceği ve mesafeleri kaldıracabileceğini gösterir.

Dönme Dolap kitabının ön kapağındaki kompozisyon yatayda konumlandırılmıştır. Derinlik algısı yaratılan yatay konumlandırmada denge unsuru turuncu Japon balığının ağırlığı üzerinden asimetrikleşmiştir. Sağ ve sol sıralarda bekleyen insan konumlandırmaları üzerinden oluşturulan ritim unsuruyla dinamizm/devinim yaratılır. Bunun yanı sıra aynı konumlandırmadaki renk kullanımı, bavul /sırt çantası, kol çantası gibi unsurlar ise sosyal düzlemde oluşturulmuş zıtlığı; iki farklı tarafı işaret eder. Sağ ve sol altta yer alan kahramanların üzerinde kullanılan ışık ile başlayan vurgu, perspektif ve ritim kullanılarak dönme dolaba doğru kayar. Kahramanların üzerinden başlayan ışık, karanlıkla devam ederken dönme dolap üzerinde tekrar yer bulur. Böylece okuyucunun bakışı, birden çok ögeye yönlendirilir. Balık figürünün ölçü olarak büyüklüğü, egemenliği etkin kılar. Son olarak, kompozisyonun kendi içinde oluşturduğu tutarlılık, dengeyi (simetrik ya da asimetric) oluşturmuş, böylece birlik ve bütünlüğün sağlanmış olduğu, kompo-

zisyonun bütünü üzerinden okuyucuya empatik iletişim kurdurduğu, düşündürüp sorgulamaya ittiği ve nihai sonucunda da eşit ya da benzer olduğu kanısında ortaklaştığı söylenebilir. Hiyerarşik bir biçimde kullanılmış olan ışığın şiddeti kahramanların üzerinde artırılmış ve böylece duruşu, bakışı, giyimiyle betileri vurgulanmıştır. Dolayısıyla okuyucu/ alımlayıcının dikkatinin çekilmesi istenen imgelerin birincil öge olarak konumlanması ışık aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca koyu tonlarda renklendirmenin orta tarafta olup ışıklandırmanın sağ ve solda verilmesi, okuyucuya iki taraf özelinde bir karşılaştırma yapma olanağı tanımış ve bu olanak aracılığıyla okuyucunun iki taraf arasındaki farkların (örneğin, savaşa maruz kalıp yer değiştirmek zorunda kalan kişiler ile gündelik hayat pratiğine devam edebilen kişiler ya da iki tarafında aynı amaç doğrultusunda sıraya girmiş olmaları gibi) özelde ayrılrsa da genelde eşitlendiğini görebilmesi mümkün kılınmıştır.

Sonuc

Dijital iletişim çağında görsel kültürün paydasını durağan, hareketli ve etkileşimli görsel iletişim tasarımları oluşturmaktadır. Durağan görsel iletişim tasarımı olarak resimli kitaplar, çocuk için ilk kültürlenme araçlarından biri ve en önemlisidir. Çünkü “çocuklara içinde yaşadığımız karmaşık dünyayı anlamlandırmada yardım etmenin bir yolu da onlarla öyküler paylaşmaktır. Öyküler dinlemek, anlatmak ve yazmak her zaman insanların yaşadıkları dünyayı anlamlandırma yolları olmuştur” (Lukens vd., 2018, s. 16). Hikâye ve resimlemeleriyle resimli kitapların biçimsel, içeriksel ve resimleme özellikleri yaş grupları, gelişim dönemleri özelinde birbirinden ayrı olarak ele alınıp değerlendirilmekte ve hazırlanmaktadır.

Gelenekselde resimli kitapların genellikle eğitsel içeriklerde hazırlanmakta ve didaktik olarak aktarılmakta olduğu görülmektedir. Ancak günümüzde iletişimi, hikâye ve resimlemeleriyle indoktrine eden resimli kitaplar yerine, anlama ve anlamlandırmanın düz anlamı dışında örtük olarak ne ilettiğini düşündürmeye aracılık eden resimli kitaplar üretilmektedir. Çağdaş anlayışa tekabül eden bu yaklaşımda, işlenen konuların çeperi de oldukça geniştir. Bir başka deyişle salt olarak eğitim odaklı değil, toplumsal düzlemde meydana gelen ya da gelebilecek olan zor konuların işlendiği resimli kitaplar da mevcuttur. Zor konuların resimli kitaplarda işlenmesi; çocuğu hayata hazırlaması; bir başkasının hüznüne, acısına merceklerle bakması ve empati kurması açısından önem arz eder.

Çalışmada ülkemizin savaş olan coğrafi bölgelere yakın olması ve göç alması hasebiyle, zor konulardan biri olan savaş, göç, savaşa maruz kalan kişileri konu edinen *Dönme Dolap* resimli kitap incelenmeye alınmış ve görsel göstergebilim yöntemiyle çözümlenmiştir. Elde edilen bulgulardan damıtılan arı sonuçlar şu şekildedir:

Öncelikle ifade etmek gerekir ki çocuğa göre anlaşılması zor olan göç gibi zor bir olgunun aktarılmasında, insan karakterlerin kendi formlarında resimlenmesi özdeşleşmenin rahatlıkla sağlanması dolayısıyla okuyucunun empati kurmasını; kültürlerarası ilişkilerinde iletişim, etkileşim ve anlayışının genişlemesini ve çeşitliliğe duyduğu saygıyı artırması bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra resimlemelerde savaşa maruz kalan baba ve kızın göç yolculuğunda karşılaştıkları zorluklara; yıkıntılara ve savaşa maruz kalanların yolculuğuna tanıklık etme, yolculuk sırasında çeşitli zorluklarla karşılaşma, yolculuklarını duraklatması nedeniyle; zorlu hava koşulu olarak ifade edebileceğimiz yağmur yağması, tel örgüleri geçmek zorunda kalışları, salt olarak kara değil, su üzerinden de geçmek mecburiyetinde oluşları vb. yer verilmesi ve gerçekliği çocuğa görelilik ilkesi çeperinde ‘hafifletilerek’ aktarılması da son derece değerlidir, önemlidir.

Araştırmanın amacı kapsamında yer alan “*Dönme Dolap* resimli kitabında savaş, savaşa ait izler ve savaşa maruz kalanlar hangi resimlemelerle sunulmakta ve bu resimlemeler yan anlamda/örtük olarak neyi ifade etmektedir?” ilk alt sorusunun yanıtı şu şekilde verilebilir:

- Bombaların ışıkları yanan binaların/yapıların üzerine düşmesi (Görsel 4); içlerinde insanların/canlıların yaşadığına ve yaşamlarının son bulduğuna,
- Bomba atışlarının gece olması (Görsel 4); dışarıda gündelik pratiklerini yerine getirmiş ve evlerine dönmüş insanların dinlenme/uyuma saatlerinde olması; daha fazla sayıda insanın hayatını kaybetmesine,
- Savaşa maruz kalan baba ve kızın çıktığı binanın kurşunlanmış, hasar görmüş olması (Görsel 8); ölüm tehlikesi atlattıklarına, terk etmek zorunda kalışlarına,
- Yıkılmış duvarlar, yığılmış taşlar/betonlar olması (Görsel 10); bombalama sonucu binaların yıkıldığına ve belki de içeride yaşayan canlı hayatlarının son bulduğuna,
- Pek çok insanın ellerinde valizleriyle aynı yöne doğru yürümeleri (Görsel 10); hayatta kalan insanların yaşamlarını kurtarmak için bölgeyi terk etmek zorunda oluşlarına,
- Çerçeve dışına taşan, perspektif etkisiyle kocaman resmedilen tank olması (Sayfa 12); savaşın verdiği hasarın, yıkımın büyüklüğüne, ölüm sayısının çokluğuna,
- Savaşa maruz kalanların arkasındaki bombalanmış, kurşunlanmış bina (Sayfa12); şehrin ortasında olduğu dolayısıyla şehrin kuşatıldığına, savaşın her yerdeliğine,
- Şekerci dükkânının camlarının kırılmış olması ve yakın planda görünen şeker kavanozlarının kurşunlanmış ve şekerlerin dağılmış olması (Sayfa14); savaşın ansızın gerçekleştiği ve dolayısıyla insanların toparlanmaya dahi fırsatlarının olmadığına,
- Babanın endişeli görünen ifadesi ile kayalık altında yağmurdan sakınması (Sayfa16); zorlu hava koşulunun yolculuğu duraklatmasına ve bunun endişe yaratmasına,
- Çitlerin ve üzerinde uyarı tabelasının olması; baba, kızı ve başka göç edenlerin çitlerin arkasında olması ve babanın kasketi elinde, alnını siliyor gibi resmedilmesi (Sayfa18); sınırı aştıklarına, babanın rahatlamasına, endişesinin hafiflemesine,
- Baba ve kızın su üzerinde kare bir tahta üstünde olması ve babanın kürek çekmesi (Sayfa 20); varmak istedikleri şehrin merkezine ulaşmak için yalnızca karadan değil, su üzerinden de geçmek zorunda oluşlarına, arkadaki insanların tahta üzerinde değil de doğrudan suya girerek geçiyor olmaları da baba ve kızın tahta bulmasının bir şans olduğu ve diğerlerinin bu şekilde şanslı olamayabildiğine,
- Baba ve kızın uyarı çizgileri olan kaldırım kenarında sıraya girişleri, kız çocuğunun prokemik ve kinezik kodları, beden ve bakış yönü (Sayfa 22); alan dışını, alan dışındaki hareketliliği işaret ederek savaşa maruz kalanların gelmeye devam ettiğine,
- Sıraya girmiş savaşa maruz kalan diğer kişilerin sık bir biçimde, koyu tonlarda, silüet olarak resmedilmesi ve bundan dolayı da çizgiyi andırması; insanların birleştirilip sayısallaştırılarak silikleşmesine ve böylece varlar ama yoklar anlamına işaret etmektedir.

Araştırmanın amacı kapsamında yer alan “Kitapta savaşa maruz kalanlar nasıl resmedilmiştir? Ayrıca bu resimlemeler neyi işaret etmekte, ne anlama gelmektedir?” ikinci alt sorusunun yanıtı şu şekilde verilebilir:

Savaşa maruz kalan karakterlerin kıyafetlerinin ve hatta ev içi mekân tasarımının, oturdukları binanın dışının ve şehrin içinin; sağ tarafta resmedilen, normal hayat yaşayan anne ve oğluyla benzer sosyal, ekonomik statüde çizilmesi okuyucuya, “savaşa maruz kalan kişilerin de bir zamanlar onlardan farklı olmadığı, normal yaşamlarını sürüp gündelik hayat pratiklerini yerine getirdiği, her an onların da savaşa maruz kalan duruma gelebilir olabileceği dolayısıyla empatinin zaruri olduğu” iletisi aktarılır. Bunun yanı sıra, savaşa maruz kalan kişilerin kahramanlar dışında silüet şeklinde resmedilmesi, okuyuculara yönelik eleştirel bir tutumu sergiler niteliktedir. Bu eleştiri, savaşa maruz kalan kişilerin öteki olarak konumlandırılmalarına, can oluşlarından ziyade sayıları oluşturan varlık oluşlarına, savaşa tanık olan okuyucuların da onları gerçekte görmeyişlerine, onlara karşı hissizleştiklerine, empati yoksunluğuna yönelik olabilir.

Araştırmanın amacı kapsamında yer alan “Kitabın resimlenmesindeki biçim, plastik gösterge ve ikonik göstergeleri savaş ve savaşa maruz kalan kişilere yönelik bir duruma/olaya/olguya vurgu yapıyor ya da herhangi bir anlamı oluşturuyor mu?” son alt sorusunun yanıtı şu şekilde verilebilir:

Dönme Dolap kitabı resimlemelerinin sayfa içinde, kare ve dikdörtgen şeklinde çerçeve içinde oluşu imgenin gerçekliğine, sayfanın geri kalanını paspartu gibi kullanılması imgeye özel bir görme alanı yaratılmasına ve sanat eseri niteliğine işaret eder. İmgelerin çerçeve dışına taşırılması, alan-dışına yayılması; hareketliliğe, uzamanın devamlılığına, varsıllığına göndermedir. Sağ sayfadaki resimlemelerin renkli ve açık tonlarda kullanımının yanı sıra ışık ve gölgelendirmelerin doğal ışık kaynağı şeklinde resimlenmesi; yaşamın kesintiye uğramadığı, yaşamın devamlılığı anlamlarını pekiştirir. Öte yandan sol sayfadaki resimlemelerin siyah-beyaz tonlarda ya da az sayıda renk ile oluşturulması ve ayrıca ışığın sağ sayfadan farklı olarak zayıf, kasvetli resmedilmesi, sıkıntı, hüznün, ölüm, endişe gibi kavramları çağırıştırır. Sağ ve sol sayfada aktarılan renk ve ışık özelindeki karşıtlık, gerçek yaşamında da dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen savaşa tanık olan okuyucunun konumuna ayna tutmuştur.

İmgelerin hangi planda resmedildiği de anlamı oluşturan önemli unsurlardandır. Kitapta resimlemeler genellikle sağ sayfada hangi ölçek kullanılmışsa, sol sayfa da aynı ölçekle resimlenmiştir. Örneğin Görsel 1 ve Görsel 2 genel planda resimlenmiştir. Buna keza çalışmada yer verilmeyip kitap içinde yer alan 23. ve 24. sayfalar göğüs planda resimlenmiştir. Ancak kitabın çoğunlukla genel planda resimlendiğini ifade etmek gerekir. Bunun nedeni, iki taraf özelinde mevcut durumun geniş çeperde verilmek istenmesi ve böylece gün/gece, savaş/normal yaşam, huzur/kaygı, tahribat, yıkıntı/düzen, yaşam/ölüm gibi ikili karşıtlıklar ekseninde anlamlandırmanın kuvvetlendirilmek istenmesi olabilir. Kompozisyonlara gelindiğinde, genellikle altın oranda resmedilmiştir. Görmeyi yönlendiren ve dikkati istenilen imgeye kaydıran altın oran ilkesinin temel alınarak resmedilmiş olması, kurgusal açıdan ritim yaratması, okuyucuyu kitabın sonuna kadar hikâyede tutmasına, okuyucunun özdeşleşmeyi sağlamasına ve kopmamasına aracı olur. Dilsel ileti olarak hikâyenin, insanların farklı coğrafyalarda yaşansa da özleri, insan türü oluşları itibarıyla benzer şeyler yaşadıkları, benzer duygulara sahip oldukları iletili keskin bir biçimde aktarılmıştır. Olay örgüsünün üzerinde defaatle düşünüldüğü, ilmek ilmek dokunulduğu aşikârdır.

Son olarak eşitsizliği eşitleyen dönme dolap; insan türünün birbirinden farklı olmadığını, ortaklaştığını ve insan dışı doğadaki canlı ekosisteminde olduğu gibi herhangi bir zincirde yaşanan etkileşimin tüm ekosistemi etkilediğinin göstergesi konumundadır. Kitabın bütünü özelinde son sözde bulunmak gerekirse; hikâye ve resimlemeler aracılığıyla iki farklı coğrafi alanda iki farklı yaşamın olduğu ancak bu farklılıkların daha çok ortaklaştıkları ve benzeştikleri durumlar üzerinden buharlaştığı söylenebilir.

Kaynaklar

Bulut, S. (2018). Çocuk edebiyatına sığınanlar: Zorunlu göç öyküleri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 383-410. doi: 10.26466/opus.406296

Dolan, A. M. (2014). Intercultural education, picturebooks and refugees: Approaches for language teachers. *Children's Literature in English Language Education*, 2(1), 92-109.

Erdoğan, F. (2019). *Çocuklar için yazmak*. İstanbul: Binbirkitap.

Eren, V. & Çakran, Ş. (2017). Mülteci politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye karşılaştırması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (39), 1-30.

<https://dergipark.org.tr/pub/mkusbed/issue/31632/321457>

Golden, J. M. (1990). *The narrative symbol in childhood literature: Explorations in the construction of text*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Göç İdaresi Başkanlığı (2022). Geçici koruma, Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler. 18.08.2022 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden erişilmiştir.

Göç İdaresi Başkanlığı (2022). Mülteci. Erişim adresi: 20.08.2022 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/multeci> adresinden erişilmiştir.

İlhan, S. (2021). Çocuk neden oyuncak ile uyur?. 19.08.2022 tarihinde <https://www.cocukpsikiyatri.org/cocuklar-neden-oyuncagi-ile-uyur/> adresinden erişilmiştir.

Lewis, D. (2001). *Reading contemporary picturebooks picturing text*. New York: Routledge.

Lukens, R. J., Simith, Jacquelin J. ve Coffel, C.M. (2018). *Çocuk edebiyatına eleştirel bir bakış* (C.Pamay, Çev.). İstanbul: Erdem Yayınları.

McLuhan, M., Powers, B. R. (2020). *Global köy* (B.Ö. Düzgören, Çev.). İstanbul: Scala Yayıncılık.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2016). *Nitel veri analizi* (A. Ersoy, çev.). Ankara: Pegem Akademi.

Nikolajeva, M ve Scott, C. (2006). *How picturebooks work*. New York: Routledge.

Nikolajeva, M. (1997). Introduction to the theory of children's literatur. Tallin: Tallinn Pedagogical University.

Oğuzkan, A. F. (2001). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Özbek, A. (2020, 5 Eylül). Savaş, göç ve dünyanın farklı şehirlerinde iki çocuk, *Bianet*: 17.08.2022 tarihinde <https://m.bianet.org/bianet/kitap/230292-savas-goc-ve-dunyanin-farkli-sehirlerinde-iki-cocuk> adresinden edinilmiştir.

Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Purewal, R., Christley, R., Kordas, K., Joinson C., Meints K., Gee N. and Westgarth C. (2017, Feb 27). Companion animals and child/adolescent development: A systematic review of the evidence. *Int J Environ Res Public Health*, 14(3), 234. doi: 10.3390/ijerph14030234.

Sever, S. (2015). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem.

Soygüder Baturlar, Ş. (2021). *Görsel düşünmek: Metafor ve oksimoron*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Şirin, M. R. (2019). *Çocuk edebiyatına eleştirel bir bakış*. İstanbul: Uçan At Yayınları.

Yakar, Y. M., Yılmaz, O. ve Yılmaz, H. D. (2019). Çocuk kitaplarında sorun odaklılık: engellilik algısı. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 56-76.

Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2016). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yılmaz, O. ve Yakar, Y. M. (2018). Türk çocuk edebiyatında sorun odaklı yaklaşım. *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), 29-42.

Yücel, H. (2016). Groupe µ Edelin, Klinkenberg, Minguet, Y. G. İnceoğlu ve N.A. Çokmak (Ed.), *Metin çözümlemeleri* (s. 281-302) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yücel, H. (2021). İmgeden yoruma. Ankara: Nobel.